

УДК 330.34:330.101.541(4)
JEL B52, E02, H11, O17, O43

ІНСТИТУЦІЙНА ЯКІСТЬ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ВИБОРУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕЛІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Олександр Задоя

Університет імені Альфреда Нобеля,
49000 м. Дніпро, вул. Січеславська Набережна, 18
e-mail: o.zadoia@duan.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4251-3061>

Анотація. У статті досліджується роль інституційної якості як ключової детермінанти формування та еволюції соціально-економічних моделей країн Європи в умовах посткризової та воєнно зумовленої трансформації. Обґрунтовано, що інститути виступають не допоміжним, а системоутворювальним чинником, який визначає здатність національних економік забезпечувати стійке зростання, соціальну згуртованість та стійкість до зовнішніх шоків. Теоретичною основою дослідження є положення нової інституційної економіки та підхід на основі різновидів ринкових систем, що дозволяє поєднати якісні характеристики врядування з типологією європейських соціально-економічних моделей. Здійснено аналітичний огляд результатів попередніх досліджень, побудованих на основі індексів Worldwide Governance Indicators (WGI) Світового банку та European Quality of Government Index (EQI), які свідчать про наявність стійкого зв'язку між високими показниками верховенства права, ефективності уряду та якості регулювання і здатністю економік до інноваційного розвитку, зниження бідності та формування глибоких фінансових ринків. Показано, що інституційна слабкість обумовлює відтворення периферійних і залежних моделей розвитку, особливо в країнах Південної та Центрально-Східної Європи.

Окрему увагу приділено елементам трансформації соціально-економічної моделі України в умовах повномасштабної війни. Аргументовано, що європейський вектор інтеграції створює унікальне вікно можливостей для інституційної конвергенції, а підвищення якості врядування має стати стратегічною передумовою переходу від мобілізаційної моделі до моделі сталого повоєнного розвитку.

Ключові слова: інституційна якість, соціально-економічна модель, різновиди капіталізму, врядування, стійкість, європейська інтеграція.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобальної полікризи інституційна якість виходить на передній план як ключовий фактор національної стійкості та динамічного зростання. Посткризова трансформація європейських економік продемонструвала, що успіх макроекономічної стабілізації залежить не лише від фіскальних стимулів, а насамперед від якості правил гри – захисту прав власності, ефективності державного управління та верховенства права.

Сучасна архітектура європейського соціоекономічного простору чітко фіксує інституційну неоднорідність континенту. Ми спостерігаємо дивергенцію траєкторій розвитку: від фінансових лідерів (Норвегія, Данія, Швейцарія) із високим рівнем ринкової капіталізації та мінімальними транзакційними витратами до економік у стані трансформації (Болгарія, Румунія, Албанія), де слабкість інститутів стримує інвестиційну активність.

Для України аналіз інституційної якості є критично актуальним. В умовах інтеграції до ЄС та безпрецедентних воєнних викликів країна змушена формувати нову довгострокову модель. Феномен мобілізаційної соціально-економічної моделі України (висока державна присутність при слабких ринкових інститутах) підкреслює необхідність радикального інституційного оновлення для переходу від мілітарної системи до сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні засади інституційної теорії, закладені Д. Нормом, визначають інститути як базові обмеження та стимули, що структурують економічну взаємодію [1]. Нобелівська премія з економіки 2024 р., присуджена А. Аджемоглу, С. Джонсону та Д. Робінсону, остаточно закріпила тезу про те, що саме інклюзивні інститути є першопричиною довгострокового процвітання націй, оскільки вони, через притаманні їм економічні та політичні інструменти, забезпечують широкий доступ до можливостей, захищають права власності для більшості населення та створюють стимули для продуктивної діяльності. [2,3]. У межах підходу «різновидів капіталізму» (*VoC*) П. Холл та Д. Соскіс обґрунтували роль інституційної комплементарності: ефективність однієї сфери (наприклад, фінансового ринку) безпосередньо залежить від якості інститутів у інших сферах (ринок праці, освіта) [4]. Сучасні емпіричні дослідження 2025 р. Р. Філіпа та Й. Сетцера на основі індексів *WGI* та *EQI* підтверджують, що конвергенція регіонів із низькою інституційною якістю до середньоєвропейського рівня може забезпечити додаткові 0,5 відсоткових пункти щорічного зростання ВВП на душу населення [5]. Водночас у науковій літературі залишається прогалина щодо поєднання жорстких інституційних індикаторів із динамічними типологіями соціально-економічних моделей в умовах екстремальних воєнних шоків, що і обумовлює вибір напрямку нашого дослідження.

Мета дослідження полягає у визначенні впливу інституційної якості на формування та вибір соціально-економічних моделей країн Європи в умовах глобальної турбулентності 2024–2025 рр., а також в обґрунтуванні стратегічних орієнтирів інституційної трансформації України для забезпечення її успішної конвергенції з європейським простором.

Методи дослідження. У дослідженні використано загальнонаукові методи – наукову абстракцію, історико-логічний і системний підходи. Емпірична частина має характер аналітичного огляду та узагальнення результатів попередніх досліджень. Використано вторинні дані міжнародних індексів *Worldwide Governance Indicators (WGI)* та *European Quality of Government Index (EQI)* для ілюстрації відмінностей інституційних профілів країн Європи. Порівняльний і типологічний методи застосовано для інтерпретації цих показників у контексті соціально-економічних моделей. Для

обґрунтування стратегічних орієнтирів трансформації України використано елементи структурно-функціонального та сценарного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Вимірювання інституційної якості є складним завданням через латентний характер інститутів, які Д. Норт визначав як правила гри у суспільстві [6]. У сучасній науковій практиці 2024–2025 рр. домінують два взаємодоповнюючі підходи до кількісної оцінки врядування: макрорівневий (на основі агрегованих індексів) та регіональний (субнаціональний).

Система *Worldwide Governance Indicators (WGI)*, що розробляється Світовим банком, залишається найбільш фундаментальним інструментом порівняльного аналізу врядування. Згідно з методологічною ревізією 2025 р., *WGI* базується на 35 джерелах даних (опитування домогосподарств, фірм та експертні оцінки) і охоплює понад 200 економік. Показники оцінюються за шкалою від $-2,5$ (слабке врядування) до $+2,5$ (сильне), а також у процентильних рангах (0–100) [7].

WGI структурує інституційну якість за шістьма вимірами:

1. Право голосу та підзвітність: рівень громадянських свобод та медіа-незалежності.
2. Політична стабільність та відсутність насильства: оцінка ризиків неконституційної зміни влади.
3. Ефективність уряду: якість публічних послуг та незалежність держслужби від політичного тиску.
4. Якість регулювання: здатність уряду стимулювати розвиток приватного сектора.
5. Верховенство права: рівень довіри до законів, виконання контрактів та захисту прав власності.
6. Контроль корупції: ступінь використання державної влади для приватної вигоди.

Для європейського простору критичне значення має *European Quality of Government Index (EQI)*, розроблений Гетеборзьким університетом. На відміну від *WGI*, *EQI* фокусується на субнаціональному рівні (регіони *NUTS 1* та *NUTS 2*), що дозволяє зафіксувати внутрішньодержавну інституційну неоднорідність. У раунді 2024–2025 рр. *EQI* охоплює 206 регіонів ЄС, базуючись на опитуванні понад 330 000 респондентів [8]. Основний акцент робиться на трьох стовпах: корупції, неупередженості та якості послуг в освіті, охороні здоров'я та правоохоронній сфері. Емпіричні дані підтверджують, що регіональна інституційна якість безпосередньо впливає на абсорбцію коштів фондів ЄС та стійкість до локальних шоків.

Зважаючи, що значення *EQI* має обмежене число респондентів країнами-членами ЄС, для нашого дослідження ми будемо використовувати здебільше дані Світового банку *WGI*.

Інституційна якість виступає не просто фоновим показником, а фундаментальним архітектором національних економічних систем. Вона визначає здатність країни ефективно використовувати ресурси, залучати інвестиції та забезпечувати сталий розвиток через зниження транзакційних витрат. Сучасна європейська архітектура

демонструє глибоку дивергенцію соціально-економічних моделей, яка безпосередньо корелює з якістю врядування.

Емпіричні дослідження Світового банку 2024–2025 рр. підтверджують пряму залежність між індексами *WGI* та темпами економічного зростання. Висока якість регулювання та верховенство права є критичними для розвитку ринків капіталу. Зокрема, у країнах Північної Європи та Швейцарії, які стабільно очолюють рейтинги *WGI*, інституційна якість сприяє інтенсивному накопиченню інноваційного капіталу та високому рівню фінансової інклюзії [7]. Також, як вже зазначалося вище, підвищення інституційної якості в регіонах Південної та Східної Європи до середніх показників ЄС за індексом *EQI* здатне генерувати додаткове щорічне зростання ВВП на душу населення на 0,5 відсоткових пункти [5]. Це пояснюється тим, що сильні інститути не лише підвищують ефективність розподілу ресурсів, а й посилюють стійкість до зовнішніх шоків: регіони з якіснішим врядуванням значно легше абсорбували наслідки пандемії *COVID-19* та енергетичної кризи.

У контексті теорії «різновидів капіталізму» (*VoC, Varieties of Capitalism*) якість інститутів визначає тип механізмів координації в економіці. У країнах із розвиненими координованими ринковими економіками (*CME, Coordinated Market Economy*), таких як Німеччина чи Швеція, інституційна якість підтримує довгострокові стратегічні взаємодії між фірмами, працівниками та державою [4].

В таблиці 1 нами були узагальнені показники інституційної якості та макроекономічні показники, які ілюструють цей взаємозв'язок на прикладі регіональних груп країн [7, 10, 11]. Зокрема, скандинавська модель демонструє найвищу інституційну комплементарність: процентильні ранги верховенства права та ефективності врядування на рівні 95–100 безпосередньо збігаються з глибокими ринками капіталу (85–95% ВВП) та мінімальною бідністю.

Таблиця 1

Порівняння інституційних профілів та макроекономічних показників у країнах ЄС (2024–2025)*

Регіон / Група	Верховенство права (WGI)	Ефективність уряду (WGI)	Рівень бідності (%)	Ринкова капіталізація (% ВВП)
Скандинавські країни	95–100	96–100	11–13%	85–95%
Ядро ЄС (Німеччина, Франція)	85–92	88–94	14–16%	40–50%
Південна Європа (Італія, Іспанія)	65–75	60–72	18–21%	25–45%
Країни ЦСЄ (Польща, Чехія)	60–72	65–78	12–16%	10–22%

*Джерело: побудовано автором на основі [7,10,11].

Країни Центральної та Східної Європи, незважаючи на відносно низькі показники бідності, демонструють інституційну пастку *DME*-моделі (*Dependent Market Economy*, залежна ринкова економіка): слабкий розвиток фінансових ринків (10–22% ВВП) при помірній якості врядування (65–78). В даному випадку сформувалася модель залежної ринкової економіки, де порівняльна перевага базується на залученні іноземного капіталу. Проте досвід 2025 р. свідчить про кризу залежності в тих державах ЦСЄ, де спостерігається деградація інституційної якості (зокрема, в Угорщині та Польщі в певні періоди), що обмежує їхню здатність до переходу до інноваційно-орієнтованого зростання [9]. Південна Європа відображає іншу модель, де нижчі ранги верховенства права та ефективності уряду (60–75) супроводжуються вищою соціальною вразливістю, що підтверджує роль інститутів як обмежувачів потенціалу зростання. Таким чином, інституційна якість стає детермінантою здатності економіки трансформуватися з периферійної у технологічне ядро.

Стосовно України можна відзначити наявність деформованої соціально-економічної моделі. Трансформація такої системи відбувається в умовах екстремальної глобальної турбулентності та повномасштабної агресії. Поточний стан національної економіки можна охарактеризувати як мобілізаційну державну соціоекономічну систему [12]. Таким чином, очевидні й інституційні трансформації воєнного періоду. Війна спричинила глибокі структурні зрушення, які вивели Україну за межі стандартних європейських моделей. По-перше, це стосується фіскального домінування. Витрати на оборону на рівні 30% ВВП та дефіцит бюджету понад 18% ВВП роблять державу головним суб'єктом економічного життя. Це супроводжується стрімким зростанням заборгованості, де державний борг у 2026 р. може перевищити 110% ВВП [13]. По-друге, соціальна вразливість набула величезних масштабів. Рівень бідності у 2025 р. становить близько 36,9%, а коефіцієнт Джині зріс до 0,50 [14]. Це створює напруження соціального контракту, де держава вимушена виконувати роль єдиного гаранта виживання. По-третє, здатність ринку до саморегулювання продовжує слабшати. Рівень кредитування реальної економіки залишається критично низьким (близько 15% ВВП) через високі інституційні ризики та витіснення приватного ресурсу державними запозиченнями [11].

Попри ці виклики, Україна демонструє високу інституційну стійкість. Згідно з оцінками Європейської Комісії (2025), країна досягла прогресу в цифровізації державних послуг, реформі корпоративного врядування та антикорупційній діяльності [15].

В даному випадку, на наш погляд, можна запропонувати певні стратегічні орієнтири. Для переходу до моделі сталого зростання пріоритети державної політики мають включати:

- Верховенство права як база для ринку. Судова реформа є передумовою для відновлення довіри інвесторів та розбудови внутрішніх ринків капіталу.
- Держава соціального інвестування. Обґрунтованою є пропозиція В. Геєця про те, що замість пасивної соціальної підтримки важливо переходити до моделі ресоціалізації ветеранів та ВПО через інвестиції в людський капітал [16].

- Цифрова модернізація інститутів. Використання успіхів цифровізації (проект «Дія») для забезпечення прозорості врядування та залучення громадян до прийняття рішень навіть в умовах воєнного стану.
- Технологічне оновлення через ВПК. Використання військово-промислового комплексу як локомотива для високотехнологічного експорту та науково-виробничої кооперації з країнами ЄС.

Також не менш важливим є факт наявності євроінтеграційного процесу, який виступає зовнішнім стимулом, структурує інституційне оновлення України та вимагає гармонізації з європейськими стандартами регуляторної якості.

Висновки. Узагальнення результатів сучасних досліджень дозволяє стверджувати, що інституційна якість є важливою детермінантою формування та еволюції соціально-економічних моделей у країнах Європи. Дані, представлені в індексах *WGI* та *EQI*, а також емпіричні роботи останніх років, свідчать про наявність стійкого зв'язку між високими показниками верховенства права, ефективності уряду, якості регулювання та здатністю економік до інноваційного розвитку, зниження соціальної вразливості й поглиблення фінансових ринків. Водночас інституційна слабкість асоціюється з відтворенням периферійних і залежних моделей розвитку.

Для України воєнний період став часом формування унікальної мобілізаційної державної соціально-економічної моделі з екстремальним фіскальним домінуванням та борговим тиском. Проте зафіксована висока інституційна стійкість, зокрема прогрес у цифровізації та антикорупційних реформах, створює передумови для якісної трансформації системи. Стратегічним пріоритетом державної політики має стати перехід від моделі виживання до побудови держави соціального інвестування. Це вимагає завершення судової реформи, відновлення кредитування реального сектора та забезпечення відповідності національних інститутів стандартам ОЕСР і ЄС. Саме інституційна конвергенція з європейським простором виступає головним механізмом забезпечення сталого повоєнного розвитку та безпекової стійкості країни.

Список використаних джерел

1. North D. C. Institutions, institutional change and economic performance. Cambridge Univ Pr. 1990. URL: <https://www.cambridge.org/ni/universitypress/subjects/politics-international-relations/political-economy/institutions-institutional-change-and-economic-performance?format=HB#description>.
2. Robinson J. A., Acemoglu D. Why nations fail: The origins of power, prosperity and poverty. London: Profile. 2012. PP. 45–47. URL: https://www.lse.ac.uk/assets/richmedia/channels/publicLecturesAndEvents/slides/20110608_1830_whyNationsFail_sl.pdf.
3. Acemoglu D., Johnson S., Robinson J. A. The colonial origins of comparative development: An empirical investigation: Reply. American Economic Review. 2012. No. 102(6). PP. 3077–3110. <https://doi.org/10.1257/aer.102.6.3077>.
4. Hall P. A., Soskice D. Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage. Oxford University Press. 2001. URL: <https://hall.scholars.harvard.edu/sites/g/files/omnuum7951/files/hall/files/vofcintro.pdf>.

5. Filip M. D., Setzer R. The impact of regional institutional quality on economic growth and resilience in the EU. ECB Working Paper. 2025. No. 3045. <https://doi.org/10.2866/7534825>
6. North D. C. Institutions and economic performance. In *Rationality, institutions and economic methodology*. Routledge. 1993. PP. 253–273. URL: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9780203392805-17/institutions-economic-performance-douglass-north>.
7. World Bank Group. Worldwide Governance Indicators. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators/interactive-data-access> (дата звернення 08.12.2025)
8. The QoG Institute. European Quality of Government Index. URL: https://www.qogdata.pol.gu.se/data/codebook_eqi_24.pdf.
9. Csontos T. T. State expenditures and varieties of capitalism in East Central Europe. *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*. 2025. No. 33(2). PP. 441–464. <https://doi.org/10.1080/25739638.2025.2509243>.
10. International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/en/publications/sprolls/world-economic-outlook-databases>.
11. World Bank Group. URL: <https://data.worldbank.org/indicator>.
12. Данилишин про економічні підсумки 2025 року і прогнози на 2026. URL: <https://renews.com.ua/ekonomika/danilishin-pro-ekonomichni-pidsymki-2025-roky-i-prognozi-na-2026/>.
13. Centre for Economic Strategy. Ukrainian Economy in 2024: Special Edition of the Tracker. URL: https://ces.org.ua/en/ukrainian_economy_in_2024/.
14. World Bank Group. Listening to Citizens of Ukraine Survey. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/7a038d8198d79e7979898da40195c73b-0080012025/original/Listening-to-Ukraine-Update-Fall-2025.pdf>.
15. European Commission. EU Enlargement Package 2025: Ukraine Report. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2025_en.
16. Геєць В. Економічна соціалізація на шляху до солідарного конструювання реальності. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2024. № 4. С. 27–50. <https://doi.org/10.15407/sociology2024.04.027>.

References

1. North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge Univ Pr. Available at: <https://www.cambridge.org/ni/universitypress/subjects/politics-international-relations/political-economy/institutions-institutional-change-and-economic-performance?format=HB#description>.
2. Robinson, J. A., Acemoglu, D. (2012). Why nations fail: The origins of power, prosperity and poverty. London: Profile. PP. 45–47. Available at: https://www.lse.ac.uk/assets/richmedia/channels/publicLecturesAndEvents/slides/20110608_1830_whyNationsFail_sl.pdf.
3. Acemoglu, D., Johnson, S., Robinson, J. A. (2012). The colonial origins of comparative development: An empirical investigation: Reply. *American Economic Review*. No. 102(6). PP. 3077–3110. <https://doi.org/10.1257/aer.102.6.3077>.
4. Hall, P.A., Soskice, D. (2001). *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. Oxford University Press. Available at: <https://hall.scholars.harvard.edu/sites/g/files/omnuum7951/files/hall/files/vofcintro.pdf>.
5. Filip, M. D., Setzer, R. (2025). The impact of regional institutional quality on economic growth and resilience in the EU. ECB Working Paper. No. 3045. <https://doi.org/10.2866/7534825>.

6. North, D. C. (1993). Institutions and economic performance. In *Rationality, institutions and economic methodology*. Routledge. PP. 253–273. Available at: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9780203392805-17/institutions-economic-performance-douglass-north>.
7. World Bank Group. *Worldwide Governance Indicators*. Available at: <https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators/interactive-data-access>.
8. The QoG Institute. *European Quality of Government Index*. Available at: https://www.qogdata.pol.gu.se/data/codebook_eqi_24.pdf.
9. Csontos, T. T. (2025). State expenditures and varieties of capitalism in East Central Europe. *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*. No. 33(2). PP. 441–464. <https://doi.org/10.1080/25739638.2025.2509243>.
10. International Monetary Fund. Available at: <https://www.imf.org/en/publications/sprolls/world-economic-outlook-databases>.
11. World Bank Group. Available at: <https://data.worldbank.org/indicator>.
12. *Danylyshyn pro ekonomichni pidsumky 2025 roku i prohnozy na 2026* [Danylyshyn on the economic results of 2025 and forecasts for 2026]. Available at: <https://renews.com.ua/ekonomika/danilishin-pro-ekonomichni-pidsymki-2025-roky-i-prohnozi-na-2026>.
13. Centre for Economic Strategy. *Ukrainian Economy in 2024: Special Edition of the Tracker*.
14. World Bank Group. *Listening to Citizens of Ukraine Survey*. Available at: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/7a038d8198d79e7979898da40195c73b-0080012025/original/Listening-to-Ukraine-Update-Fall-2025.pdf>.
15. European Commission. *EU Enlargement Package 2025: Ukraine Report*. Available at: https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2025_en.
16. Heyets, V. (2024). *Ekonomichna sotsializatsiya na shlyakhu do solidarneho konstruyuvannya real'nosti* [Economic socialization on the way to solidary construction of reality]. *Sotsiologiya: teoriya, metody, marketynh* [Sociology: theory, methods, marketing]. No. 4. PP. 27–50. <https://doi.org/10.15407/sociology2024.04.027>.

INSTITUTIONAL QUALITY AS A DETERMINANT OF SOCIO-ECONOMIC MODEL CHOICE: EUROPEAN EXPERIENCE AND LESSONS FOR UKRAINE

Oleksandr Zadoia

*Alfred Nobel University,
18 Sichslavska Naberezhna Str., Dnipro, 49000,
e-mail: o.zadoia@duan.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4251-3061>*

Abstract. The article examines the role of institutional quality as a key determinant in the formation and evolution of socio-economic models in European countries under conditions of post-crisis and war-induced transformation. It is argued that institutions function not as auxiliary, but as system-forming factors that determine the capacity of national economies to ensure sustainable growth, social cohesion, and resilience to external shocks. The theoretical framework of the study is grounded in the principles of New Institutional Economics and the varieties-of-capitalism approach, which makes it possible to integrate qualitative characteristics of governance with the typology of European socio-economic models.

The article provides an analytical review of previous studies based on the World Bank's Worldwide Governance Indicators (WGI) and the European Quality of Government Index (EQI). These studies indicate

a stable relationship between high levels of the rule of law, government effectiveness, and regulatory quality, and the capacity of economies to achieve innovation-driven growth, reduce poverty, and develop deep financial markets. The literature also demonstrates that institutional weakness contributes to the reproduction of peripheral and dependent development models, particularly in Southern and Central and Eastern European countries.

Special attention is devoted to selected aspects of the transformation of Ukraine's socio-economic model under conditions of full-scale war. It is argued that the European integration vector creates a unique window of opportunity for institutional convergence, while improvements in governance quality should become a strategic prerequisite for Ukraine's transition from a mobilization model to a model of sustainable post-war development.

Keywords: institutional quality, socio-economic model, varieties of capitalism, governance, resilience, European integration.

Стаття: надійшла до редакції 05.11.2025

прийнята до друку 23.12.2025

опублікована (оприлюднена) 09.01.2026